

Szabadságunkat fenyegeti a Google

Interjú Harald Welzer szociálpszichológussal

Welzer úr, a nagy internetes konszernek egyre többet tudnak rólunk, és növekvő mértékben meghatározzák az életünket. Dubravka Ugresic horvát esszéista óva int attól, hogy „a kommunizmus visszatérjen a technika hátsó ajtaján”.

Úgy találom, hogy a kommunizmus emlegetése még túl pozitív is, hiszen ideálja alapján a kommunista rendszer nem a néptömegek módszeres elbutításából indult ki, hanem abból, hogy felszabadítsa az embereket az elnyomás alól. A kommunista rendszer elvileg az elvtársak intelligenciájára épített. Mindazonáltal valóban csak elvileg, a gyakorlatban természetesen nem.

A Google, a Facebook és társaik talán nem az intelligenciánkra építenek?

Pillanatnyilag lényegében azt tapasztaljuk az internetes konszernek által, hogy módszeresen megfosztják az embereket képességeiktől; a munkára és a fogyasztásra korlátozzák, és szándékosan távol tartják őket a gondolkodási műveletektől. Ezt egészen könnyen el is lehet érni, mivel a „felhasználókat” csak olyan információkkal látják el, amelyeket azok különben is birtokolni akarnak. Szabadidős programajánlatokat vagy egészségellenőrzési javaslatokat kapnak – személyre szabva és kizárólag olyan területeken, ahol különben is mozognak. Más szavakkal: a felhasználóknak nincs lehetőségük arra, hogy váratlan tapasztalatokra tegyenek szert. Ily módon elzárt egyedekké válnak, akiknek kevés külső kapcsolatuk van a valóságban, és így kevés a lehetőségük arra is, hogy tapasztalatokat szerezzenek. A digitális szféra urainak utópiája nézetem szerint – ha szabad ilyen pimaszul fogalmaznom – a valódi elbutítás utópiája. A tapasztalat és a szabad döntések tere egyre kisebbé válik.

Úton vagyunk egy újabb totalitarizmus felé?

A Google, a Facebook és a többi nagy internetes konszern hatalomfelhalmozásában az uralkodási forma lopakodó, erőszakmentes változatát látom. Egyenruha nélküli totalitarizmus fenyeget. A diktatúrák először mindig azon dolgoznak, hogy leépítsék a magánszférát, a titkos és rejtett dimenziókat. Mert csak így lehet hatékonyan ellenőrizni az embereket. A Google és Tsai már most is többet ellenőriznek, mint pusztán az internetet: egyre jobban meghatározzák társadalmi életünket. Normákat szabnak. Ők döntenek el, mi a jó, milyennek kell lennie az életnek, az emberek együttélésének. A Google azáltal uralkodik rajtunk, hogy megszállja az egyének legsajátabb világját.

És ezek konszernek uralkodnak a kommunikációnkon is: Mivel mindenki az okostelefonjára mered, fölöslegessé válik a véletlenszerű csevegés a buszmegállóban, a beszélgetés a vonaton, az ártatlan flört a közlekedési lámpánál.

Módszeresen kizárják a véletlen találkozásokat. S ezt az emberek még csak nem is érzik hiánynak. Hiszen a

legtöbbször azt sem érzik veszteségnek, hogy a körülöttük lévő valóság helyett csupán egy választott valóság képmását látják. Tapasztalom, hogy sokan ott állnak bizonyos nevezetességek előtt, az okostelefonjukkal kattintgatnak, de maga a látnivaló nem érdekli őket. Konzerválják, amit szemlélnélhetnének. Fényképeznek, ahelyett hogy látnának. A kommunikáció becsatornázása együtt jár azzal, hogy az eleven kommunikációt fölváltja a technikailag megszürt kommunikáció. Akikre ez jellemző, azok talán észre sem veszik ezt. Csak az előnyöket látják: Az embernek már nem kell várakoznia, hiszen e-maileket válaszolhat meg vagy gyorsan utánanézhethet valaminek a Google-n. Mivel ez olyan kényelmesnek tűnik, nem jelenik meg a hiányérzet.

De hát a nagy internetes konszernek azt mondják, hogy ők semmi rosszat nem akarnak nekünk. Meg akarják könnyíteni számunkra az életet, hogy a fontos dolgokra összpontosíthassunk. Mi ebben a rossz?

Az első kérdés az lenne: Mit éreznek fontosnak az emberek? Másodsor: A könnyebb élet készülékeit nem a gazdag társadalmak elkényeztetett felhasználói állítják elő, hanem szélsőségesen undorító munkafeltételekkel a harmadik világ vagy az ún. küszöbországok kizsákmányolt munkaerői. S mindez azért, hogy hozzánk és a gazdag társadalmakba bevonuljon a „kényelmességizmusnak” ez a formája. S a harmadik kérdés ebben az összefüggésben: Mi az ördögért kell mindennek olyan kényelmesnek lennie? Az önjáró autó tulajdonképpen nem egyfajta babakocsi-e? Miért akarjuk, hogy visszahelyezzenek minket ebbe a furcsán visszafelődött állapotba?

Talán azért, mivel könnyebb mindent fölülről készen kapni ahelyett, hogy szabadon kellene döntenünk?

A szabadság persze egyfelől nagy kincs – társadalmilag. Egyénileg azonban gyakran nagy tehernek érezzük. Még az is lehetséges, hogy egyesek olykor azt kívánják, ne legyenek szabadok, és mások döntsenek helyettük. Erich Fromm szociálpszichológus 1941-ben megjelent, Menekülés a szabadságtól c. könyvében azt írta, hogy a kötöttség hiányától, a felelősségtől és a kockázattól való félelem következtében a 20. században nagyon sokan jóváhagyták a totalitárius rendszereket.

De milyen kötőerejük van a digitális eszközöknek?

A digitális eszközökben van valami visszaeső (regresszív) dolog. Érintéssel használjuk őket. A kezünkben tartjuk őket, mintha részünket alkotnák. A fej aláveti magát az eszköz előírásainak, ezért a felhasználók hajlott testtartással járnak-kelnek. Nekem mindig úgy tűnik, mintha járdán mendegélő szerzetesek lennének. És ezeket az eszközöket nemcsak teste meghosszabbításának érzi az ember, hanem önmaga kiterjesztésének is. Láthatom, hogy éppen milyen az időjárás Torontóban, vagy hogy hol tart a barátnőm ciklusa. Ezek a jelenségek annak a hatókörnek a látszólagos kiterjesztései,

amellyel az Én rendelkezik a világban. Az eszköz azt teszi, amit akarok, csak meg kell érintenem. Én vagyok Aladin, és az iPhone a csodalámpám.

Egyesek nyilvánosan felmutatták, hogy hová vezet ez a folyamat: Edward Snowden, az állam első számú ellensége, vagy a szoftver-úttörő Jaron Lanier. Olyan regényírók, mint Dave Eggers vagy Gary Shteyngart, horror-panorámákat írtak a szép új világról. Hogy lehet az, hogy mindezen figyelmeztetések ellenére nincs említésre méltó tiltakozás?

Az olyan médiatársadalmakban, mint a miénk, közléseket a rettenet minden formáját – de a rettenet nem válik valóságos érzetté. Látjuk a Holnapután (The Day After Tomorrow) c. filmet, ennek ellenére nem érezzük olyan nagy fenyegetésnek az éghajlatváltozást, mint amekkora szerintem. Ugyanez érvényes a világhálón zajló adatgyűjtésre; lehet, hogy valakinek kellemetlen érzést okoz, de a fenyegetés elvont marad. Az ember mindent változatlanul csinál tovább, amíg be nem következik a katasztrófa. Amíg be tudok vásárolni a vegetárius szupermarketben, amíg biztosítva van a munkám és a nyári szabadságom, addig rendben van az életem. Arról a kérdéstről, hogy ki mi mindent csinál az adataimmal, ráérek majd akkor gondolkodni, ha valami rossz történik.

És létezik az a nyelv, amely leképezi ezt az kiszolgáltatottságot – azaz a „politikai korrektség” nyelve. Ennek a korrektségnek a világában minden ember független, teljes értékű és egyenlő. Mit jelent ennek az erény-nyelvnek a diadalmenete?

Ha nem követem a politikai korrektség nyelvének tilalmait, akkor támadhatóvá teszem magam. Hiszen olyan helyzetben vagyunk, amely történelmileg nézve totálisan új. Egyetlen kijelentésünk sem merül feledésbe; mert mihelyt fölbukkan a világhálón, történelem nélkülivé válik. Harminc évvel ezelőtt tett kijelentések ma – megváltozott normatív feltételek között – katasztrófális, sőt egyenesen bűnös állításoknak tűnnek. Éppen ez változtatja meg az elmondható valóság terét, és ezzel az elgondolható valóság terét is. Azaz: a világháló arra kényszerít minket, hogy óvatosak legyünk, minden irányban kockázatokkal számoljunk, és ezzel öncezúrára kényszerít.

Vonatkozik-e önre is?

Én hajlamos vagyok arra, hogy pimasz kijelentéseket tegyek, nyilvános rendezvényeken is. De egy idő óta

bizonyos pillanatokban megálljt parancsolok magamnak. Például előadásaimban vagy vitákban nagyon szívesen próbálok ki egyes gondolatokat, és ez segít nekem abban, hogy tovább pontosítsam azokat, kitapasztaljam, érnek-e valamit, avagy jobb lenne elvetni őket. De ennek a „próbagondolkodásnak” a tere időközben korlátozottá vált, mert garantáltan ül a közönség soraiban egy őnjelölt rendőr, és közbelép.

Tudna konkrét példát mondani?

Egy pódiumbeszélgetésen összehasonlítottam a mai megfigyelési technikákat azokkal, amelyeket a Gestapo alkalmazott. Azután szó szerint ezt mondtam: „A mai megfigyelési lehetőségekhez mérten a nemzetiszocializmus idején könnyű séta volt az élet.” Ekkor jelentkezett valaki, és felháborodottan felszólított, hogy kérjek bocsánatot. „Miért?”, kérdeztem. Mire ő: „Ön kigúnyolja a nemzetiszocializmus áldozatait.” Ami persze tiszta ostobaság, hiszen évtizedeken át dolgoztam a holokauszt témáján. A politikai korrektség itt utólagos ellenállási cselekvésként csapódik le, de átalakítja annak a terét, ami most elmondható. Még ha most ironizálok is: Az ilyen élményeket nem felejtí el az ember. A politikai korrektség azonban az internet révén válik igazán veszélyessé, mivel ott mindenki azt mondhat, amit akar.

Autonómia – Védőbeszéd c. könyvében ön tizenegy útmutatással magyarázza el, mi a teendő. Elvileg arra megy ki az egész, hogy gyakoroljuk a „világháló-bőjtöt”. Ön személy szerint hogy áll ezzel?

Nincs okostelefonom, és sosem fogok beszerezni. És még ha most arra buzdítanak is minket, hogy csak mobiltelefonnal vagy kártyával fizessünk, én továbbra is készpénzzel fogok. Mert a hiánytalan följegyzése annak, hogy miért adok ki pénzt, ez úgyszólván a totális megfigyelés végső fokozata. És ha valahol százszor is azt mondják, hogy ott nem fizethetek készpénzzel, ragaszkodom hozzá. Ez ugyanis jogilag megalapozott. Másfelől persze el kell gondolkodni a tiltkozás formáiról. Ezt egyáltalán nem lehet elkerülni. Civiltársadalmi tiltakozásokkal kell föllépni a konszernnek, és magától értetődően az állami intézmények túlkapasai ellen is. Mert teljesen elképzelhetetlen, hogy önszántukból fogják elhagyni a terepet.

Brigitte Neumann

Forrás: Publik-Forum, 2015/9

A tökéletes gép a mérce

Egy neves okostelefon-előállító ezzel a szlogenel reklámozza termékét: „Érintés nélkül működik!” Az ujjnak már csak könnyedén lebegnie kell a okostelefon felszíne fölött. Többé nem szükséges azt megérinteni. Az eredmény: Nincs többé az emberi bőr okozta, kínos zsír- és kozmofil felhasználati terület. – Magasan technicizált társadalmunkban mily hatalmasak azok az erők, amelyek egyre inkább ki-

küszöbölnek és virtuálisan fölöslegessé teszik létezésünk testi mivoltát!

„Nem is tudom, hogy képes vagyok-e rá”, mondja a lányom a gyártó cég reklámígéretére utalva, „biztos vagyok abban, hogy az ujjam érinteni akarja a okostelefont.” Nem kell-e erőszakot vennünk magunkon, ha valamit nem tudunk vagy nem szabad megérintenünk? Például egy múzeumban nem jelent-e szinte testi kint, amikor egy szo-

bor előtt állva a „Kérjük, ne nyúljon hozzá!” feliratú táblácskát olvassuk, és így féken kell tartanunk a testi kapcsolatfelvétellel irányuló emberi szükségletünket?

A fitness-központban, ahová járok, nem régen reklámajándékot kaptam egy kis dezodorspray alakjában. Amikor elolvastam a feliratát – „Csúcsteljesítményű dezodor: 72 órás védelem az izzadságtól és a testszagtól” –, először mosolyog-